

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

MİLLİ MUSİQİ MƏDƏNİYYƏTİNİN İNKİŞAFINDA AZƏRBAYCAN DÖVLƏT KAMERA ORKESTRİNİN ROLU

İxtisas: 6213.01 – Musiqi sənəti

Elm sahəsi: Sənətşünaslıq

İddiaçı: **Rüxsarə İlqar qızı Allahverdiyeva**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2025

Dissertasiya işi Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının “Musiqi tarixi” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Hökümə Natiq qızı Əliyeva

Rəsmi opponetlər: sənətşünaslıq doktoru, professor
Sevda Firuddin qızı Qurbanəliyeva

sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, professor
Zemfira Kəlpəli qızı Abdullayeva

sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Yeganə Vaqif qızı Tapıqova

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.36 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının
sədri: sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru,
professor
_____ **Ülviyyə İsmayıl qızı İmanova**

Dissertasiya şurasının
elmi katibi: sənətşünaslıq doktoru, dosent
_____ **Leyla Ramiz qızı Zöhrabova**

Elmi seminarın sədri: sənətşünaslıq doktoru, dosent
_____ **Aytac Elxan qızı Rəhimova**

DİSSERTASIYANIN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Qara Qarayev adına Azərbaycan Dövlət Kamera Orkestri ölkəmizin ən məşhur və tələb olunan musiqi kollektivlərindən biridir. Müasir milli musiqi mədəniyyətimizin ölkəmizdən kənarında tanınan simvollarından biri statusunu qoruyub saxlayan bu orkestr bir sıra görkəmli yerli dirijorlar pleyadasının rəhbərliyi altında yarıməsrlük inkişaf yolu keçmişdir. Həm görkəmli Azərbaycan bəstəkarlarının yubiley tədbirləri, həm də ölkəmizdə və ölkəmizdən kənarında keçirilən dövlət bayramlarının qeyd olunması kimi çoxsaylı layihələr demək olar ki, həmişə bu musiqi kollektivinin fəal iştirakı ilə yadda qalır. Orkestrin nailiyyətləri arasında dünya miqyasında tanınmış solist və dirijorlarla uğurla gerçəkləşdirilmiş zəngin və rəngarəng konsert proqramları da yer alır. Təsadüfi deyil ki, 2007-ci ildə Azərbaycan Dövlət Kamera Orkestri Azərbaycan klassik musiqisinin xaricdə təbliğinə görə “Humay” fəxri respublika mükafatına layiq görülüb.

Ölkəmizdə kollektivin əldə etdiyi nüfuz, eləcə də xarici auditoriya tərəfindən onun fəaliyyətinə maraq orkestrin fəaliyyətini müxtəlif aspektlərdən işıqlandıran xüsusi elmi tədqiqatların ortaya çıxmasını zəruri edir. Müasir tarixində əzəli milli torpaqlarının geri qaytarılması uğrunda möhtəşəm qələbəni qeyd edən gənc, sosial və iqtisadi cəhətdən fəal inkişaf edən Azərbaycan, dövlətimizin adını bütün dünyada tanıdan şəxslərin və kollektivlərin elmi və yaradıcılıq fəaliyyətinin öyrənilməsinə qarşıya mühüm məqsəd kimi qoyub.

Məlumdur ki, Q. Qarayev adına Azərbaycan Dövlət Kamera Orkestri formalaşdığı andan etibarən fəal yaradıcılıq fəaliyyəti ilə seçilib. Tədqiqatçı Rəna Fərhadovanın orkestrin yaranmasından on il sonra, 1973-cü ildə nəşr olunmuş “Azərbaycan Dövlət Kamera Orkestri” kitabı orkestrinin mövcud olduğu bütün illər ərzində kollektivin fəaliyyətinə həsr olunmuş ən böyük əsər hesab edilə bilər.¹ Beləliklə, bu əsərdə yalnız kollektivin yaradıcılıq fəaliyyətinin başlanğıcında, yəni mövcudluğunun ilk 10 ilində baş verən faktlar əks olunub. Sonralar Azərbaycan musiqişünaslığında Kamera

¹ Фархадова, Р. Азербайджанский Государственный Камерный Оркестр / Р.Фархадова. – Баку: Азернешр, – 1973. – 33 с.

orkestrinin yaradıcılıq fəaliyyətinin öyrənilməsinə yönəlmiş xüsusi tədqiqatlar aparılmayıb. Yalnız o faktı qeyd etmək olar ki, müxtəlif vaxtlarda qəzet və jurnalların səhifələrində orkestrin fəaliyyətinə dair ayrı-ayrı hadisələr işıqlandırılmışdır. Bunlar, əsasən kollektivin qastrol çıxışları^{2, 3, 4} haqqında qeydlər, habelə orkestr rəhbərlərinin müsahibələri və ya onlar haqqında xatirələrdir^{5, 6, 7}. Bundan başqa, R.Məlikaslanovun, Y.İmanovun, S.Qəniyevin, B.Mehdiyevin yaradıcılıq fəaliyyətinin öyrənilməsi “Azərbaycan ifaçılıq sənəti: tarix səhifələri”^{8, 9} adlı tədqiqat əsərini xüsusi qeyd etmək lazımdır.

Tədqiqat materialı olaraq biz əsasən Azərbaycan Milli Arxivindən, Müslüm Maqomayev adına Azərbaycan Dövlət Akademik Filarmoniyasının arxivindən və saytından¹⁰ və Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının arxivindən əldə edilmiş məlumatlardan istifadə etmişik. Bununla yanaşı, bu günə qədər Kamera orkestrinin tarixi inkişafının müxtəlif mərhələlərində yaradıcılıq fəaliyyətini əhatə edən sisteməlik elmi tədqiqat olmamışdır. Bu fakt həm də bu mövzuya müraciətimizin mühüm səbəbi idi. Yuxarıda göstərilən məsələyə həsr olunmuş elmi tədqiqatın ortaya çıxması müasir milli musiqi elminin tələblərinə cavab verdiyindən, bu, təqdim olunan işin aktuallığını tam müəyyənləşdirir.

² Накануне Кремлёвского / Баку. – 1964. – 3 июня – 3 с.

³ Фархадова, Р. Выступает камерный оркестр / Бакинский рабочий. – 1973. – 9 мая – 5с.

⁴ Аббасова, Р. Увидеть Париж и ...победить / Зеркало. – 2007. – 10ноября. – с. 29-30.

⁵ Гусейнзаде, Э. От нас ушёл маэстро / Зеркало. – 2006. – 6 мая – 4 с.

⁶ Энверли, Э. Человек-оркестр: [Электронный ресурс] /

URL: <http://regionplus.az/ru/articles/view/5799>

⁷ Энверли, Э. Музыка по полочкам: [Электронный ресурс] /

URL:<http://regionplus.az/ru/articles/view/6132>

⁸ Azərbaycan ifaçılıq sənəti: tarixin səhifələri, 2-ci cild Azərbaycan simli və nəfəs alətləri ifaçılığının görkəmli ustaları / –Bakı: 2021, – 464 s.

⁹ Azərbaycan ifaçılıq sənəti: tarixin səhifələri, 3-cü cild Azərbaycan vokal və dirijorluq sənətinin görkəmli ustaları /– Bakı: 2021, – 438 s.

¹⁰ Müslüm Maqomayev adına Azərbaycan Dövlət Akademik Filarmoniyasının ə saytı : [Elektron mənbə] / URL: <http://filarmoniya.az/ru/collectives-ru/>

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Bu elmi işin obyektı Azərbaycan kamera orkestrinin formalaşması və inkişaf tarixidir.

Təqdim olunan elmi tədqiqatın predmetini isə Azərbaycan Dövlət Kamera Orkestrinin repertuarı, kamera orkestri üçün yazılmış və bu kollektiv tərəfindən ifa olunan əsərlərin stilistik xüsusiyyətləri və həmçinin kollektiv tərəfindən şərhinin başlıca xüsusiyyətləri təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Təqdim olunan elmi işin məqsədi ölkəmizin musiqi mədəniyyətinin inkişafında Q.Qarayev adına Azərbaycan Dövlət Kamera Orkestrinin rolunun dərinəndən öyrənilməsidir.

Bu məqsəd tədqiqatın məqsədi kimi müəyyən edilmiş problemlərin maksimum dərəcədə işıqlandırılması üçün hazırlanmış bir sıra vəzifələri müəyyənləşdirir. Nəticədə, təqdim olunan dissertasiya tədqiqatının əsas vəzifələri aşağıdakılar müəyyən edilib:

1. Q.Qarayev adına Azərbaycan Dövlət Kamera Orkestrinin yaranma mərhələsinin və tarixi inkişafının əsas mərhələlərinin hərtərəfli işıqlandırılması;

2. Əvvəllər lazımı səviyyədə işıqlandırılmamış, lakin orkestrin yaradıcılıq həyatında həlledici əhəmiyyətə malik olan kollektivin inkişaf tarixindəki faktların müəyyənləşdirilməsi və açıqlanması;

3. Q.Qarayev adına Azərbaycan Dövlət Kamera Orkestrinin müasir inkişaf mərhələsinin öyrənilməsinə xüsusi diqqət yetirilməsi;

4. Orkestrin repertuarı məsələsində əsas tendensiyaların və prioritetlərin müəyyən edilməsi;

5. Qarşıya qoyulan məqsədə çatmaqda mühüm mərhələ bizim üçün Q.Qarayev adına Azərbaycan Dövlət Kamera Orkestrinin müasir inkişaf mərhələsində repertuar üslubun əks etdirən müasir Azərbaycan bəstəkarlarının kamera orkestri üçün yazılmış və şöhrətli musiqi kollektivi tərəfindən ifa olunan əsərlərinin stilistik xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi olmuşdur;

6. Orkestrin repertuarı üçün vacib olan uyğunlaşdırma və çevrilmə janrlarında yaradılan əsərlərin stilistik xüsusiyyətlərinin təyini.

Tədqiqat metodları. Hazırkı elmi işin metodoloji əsasını aparıcı yerli və xarici tədqiqatların əsas müddəaları təşkil edir. Bu

zaman problemlərin hərtərəfli işıqlandırılmasına kömək edən kompleks analitik yanaşma tədqiqat prosesində əsas əhəmiyyət kəsb edir. Eyni zamanda, qarşımıza qoyduğumuz və həlli məqsədimizə çatmağa imkan verən vəzifələrin xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, elmi işimizin müxtəlif mərhələlərində bu və ya digər tədqiqat metodu aparıcı əhəmiyyəti kəsb edir. Belə ki, Q.Qarayev adına Azərbaycan Dövlət Kamera Orkestrinin tarixi inkişafının əsas mərhələlərinin öyrənilməsi məsələsinin həllində və ilk növbədə müasir mərhələdə əsas tədqiqat metodu tarixi yanaşmadır. Eyni zamanda, müasir bəstəkarların kamera orkestri üçün yazılmış və Q.Qarayev adına Azərbaycan Dövlət Kamera Orkestri tərəfindən ifa olunmuş əsərlərin stilistik xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi ilə bağlı problemlərin həllində, əsərin orkestr dilinin xüsusiyyətləri, onun struktur təşkili, habelə opusun musiqi dilinin məcmu ifadəliliyi kimi problem aspektlərini işıqlandırmaq üçün hazırlanmış nəzəri analitik təhlil ön plana çəkilir.

Tədqiqat prosesində həm nəzəri, həm də empirik tədqiqat metodlarından istifadə etmişik.

İstifadə etdiyimiz empirik tədqiqat metodları əsasən bunlar idi: söhbət, müsahibə, sorğu (müxtəlif həmsöhbətlərlə söhbətdə elmi tədqiqatın əsas məqsədinə çatmaqla bağlı müəyyən suallar toplusundan istifadə), müşahidə (kamera orkestrinin konsertlərinə qatılmaq), müqayisə.

Elmi tədqiqat prosesində bizim üçün eyni dərəcədə əhəmiyyətli olan nəzəri metodlar, ilk növbədə təhlil, o cümlədən müqayisəli təhlil, sintez, sistemləşdirmə idi.

Yuxarıda qeyd olunan problemlərin təhlilində bu dissertasiya işində Ü.Hacıbəyli, M.İsmayılov, Q.Abdullazadə, R.Zöhrabov, R.Məmmədova, T.Məmmədov, Q.Mahmudova, E.Abasova, R.Fərhadova və s. kimi Azərbaycan musiqişünaslarının fundamental əsərlərinə əsaslanılır.

Təqdim olunan tədqiqatın metodologiyasında xarici tədqiqatçıların əsaslı elmi işləri daha az əhəmiyyət kəsb etmir. Bunlar L.Mazel, V.Zukkerman, B.Asafyev, V.Bobrovski, V.Xolopova, E.Preisman və başqalarının elmi əsərləridir.

Müdafiyə çıxarılan əsas müddəalar:

- Q.Qarayev adına Azərbaycan Dövlət Kamera Orkestrinin milli musiqi sənətinin inkişafına mühüm töhfəsi;
- müasir Azərbaycan bəstəkarlarının əsərlərinin tanındılması istiqamətində orkestr kollektivinin mühüm rolu, bu, Azərbaycanın müasir bəstəkarlıq yaradıcılığına olan maraqdan, həmçinin Azərbaycan bəstəkarlarının yeni istedadlı əsərlərinin orkestrin repertuarına daxil edilməsindən irəli gəlir;
- Kamera orkestrinin yaradıcılıq fəaliyyətinin Azərbaycan musiqi sənətinin ən yaxşı nailiyyətlərinin xaricdə təbliği prosesində əhəmiyyətli rolu;
- tarixi inkişafın hər mərhələsində orkestrin yaradıcılıq fəaliyyətinin fərqli xüsusiyyətlərinin olması;
- bununla yanaşı kollektivin yaradıcılığının konkret faktlarla təsdiqlənən stilistik birliyinin olması;
- Kamera orkestrinin yaradıcılıq fəaliyyətinin stilistik birliyinin göstəricisi kimi biri kimi repertuar seçimləri;
- Kamera orkestri üçün yazılmış müasir əsərlər nümunəsində Azərbaycanın bəstəkarlıq yaradıcılığı ənənələrinin mənimsənilməsi və inkişafı.

Tədqiqatın elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, təqdim olunan dissertasiya məqsədi Q.Qarayev adına Azərbaycan Dövlət Kamera Orkestrinin tarixi inkişafının əsas mərhələlərinin öyrənilməsi olan ilk elmi işdir.

Onu da qeyd edək ki, istedadlı kollektivin inkişaf tarixi bir çox maraqlı faktlar və hadisələrlə doludur, onların əksəriyyəti bu günə qədər elmi ədəbiyyatda tam işıqlandırılmamışdır (və ya ümumiyyətlə işıqlandırılmamışdır). Bu hal, təqdim olunan araşdırmada Azərbaycan Dövlət Kamera Orkestrinin formalaşması və inkişafı tarixində bu günə qədər Azərbaycan elmi ədəbiyyatında lazımi diqqət tapmayan mühüm faktlara və hadisələrə xüsusi diqqət yetirməyimizə səbəb oldu.

Bu elmi işin başqa bir vacib hissəsi kamera orkestrinin repertuarının öyrənilməsidir, xüsusən də, inkişafının müasir mərhələsində. Bu baxımdan son onilliklərdə orkestrin repertuarına daxil olan əsərlərin stilistik xüsusiyyətləri problemi musiqi elmi üçün

böyük maraq kəsb edə bilər. Ona görə də təqdim olunan araşdırmada müasir Azərbaycan bəstəkarlarının xüsusi olaraq bu kollektiv üçün yazdığı və Azərbaycan Dövlət Kamera Orkestrinin repertuarının bir parçası olmuş kamera orkestri üçün yazılmış əsərlərin stilistik xüsusiyyətləri məsələsinin öyrənilməsinə xüsusi diqqət yetirdik.

Bundan başqa, kamera orkestri kollektivinin ifası etməsi üçün nəzərdə tutulmuş Azərbaycan xalq mahnılarının stilistik emalının öyrənilməsi problemi də diqqət mərkəzimizdədir. Qeyd edək ki, həm orijinal bəstəkar əsərləri, həm də kamera orkestri üçün xalq mahnılarının yenidən işlənməsi ilk dəfə olaraq xüsusi analitik tədqiqatın predmetinə çevrilir.

Yuxarıda göstərilən bütün faktların məcmusu təqdim olunan dissertasiya işinin elmi yeniliyini müəyyənləşdirir.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Təqdim olunan elmi işin nəzəri əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, burada ilk dəfə olaraq Q.Qarayev adına Azərbaycan Dövlət Kamera Orkestrinin inkişaf tarixi ətraflı tədqiq edilir. Tədqiqat nəticəsində kollektivin formalaşması və inkişaf mərhələlərinin hər birinin xarakterik xüsusiyyətləri müəyyənləşdirilir və orkestrin inkişafının vahid tarixinin mənzərəsini ortaya qoyan ümumiləşdirmələr aparılır. Bundan başqa, bu dissertasiyanın nəzəri əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, burada ilk dəfə olaraq müasir Azərbaycan bəstəkarlarının kamera orkestri üçün yazılmış və bu kollektivin ifa etdiyi bir sıra əsərlərin təhlili aparılır.

Bu tədqiqatın praktik əhəmiyyəti tədqiqatda mövcud olan elmi rəy və nəticələrdən material kimi istifadə etmək imkanı ilə müəyyən edilir:

- Azərbaycan Dövlət Kamera Orkestrinin inkişaf tarixinin daha da öyrənilməsi ilə bağlı elmi işlərdə;
- əsərləri dissertasiya səhifələrində təhlil olunan müəlliflərin bəstəkarlıq yaradıcılığına həsr olunmuş tədqiqatlarda;
- Azərbaycan bəstəkarlıq yaradıcılığının müasir inkişaf mərhələsində işıqlandırılmasına yönəlmiş elmi əsərlərdə;
- ixtisaslaşdırılmış orta və ali təhsil müəssisələrində “İfaçılıq sənəti tarixi”, “Azərbaycan musiqisi tarixi” fənləri üzrə təlim kurslarında.

Aprobasiyası və tətbiqi. Dissertasiya Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının “Musiqi tarixi” kafedrasının iclasında müzakirə olunub və təsdiq edilib, müdafiə olunmaq üçün tövsiyə olunub.

Tədqiqatın əsas müddəaları və müəyyən nəticələri Ali Attestasiya Komissiyası tərəfindən tövsiyə olunan siyahıya daxil edilmiş dövrü elmi nəşrlərdə (yerli və xarici) dərc olunmuş məqalələrdə, habelə beynəlxalq və respublika konfranslarının materiallarında ifadə olunmuşdur.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının “Musiqi tarixi” kafedrasında tamamlanmışdır.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin həcmi və işarə ilə ümumi həcmi. Dissertasiya giriş, iki fəsil, altı paragraf, nəticə, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı və notografiyadan ibarətdir. Dissertasiya bölmələrinin struktur ölçüsü aşağıdakı kimidir. Giriş 8 səhifə (12309 işarə), I Fəsil 44 səhifə (67796 işarə), II Fəsil 104 səhifə (119617 işarə) və nəticə 10 səhifə (15324 işarə). İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı və notografiya istisna olmaqla, dissertasiya 168 səhifədən (216517 işarə) ibarətdir.

DİSSERTASIYANIN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə tədqiqatın mövzu seçimi, aktuallığı əsaslandırılmışdır; məqsəd, vəzifələr, elmi yenilik, tədqiqat metodologiyası, mövzunun işlənilmə dərəcəsi müəyyən edilmişdir; müdafiəyə qoyulan əsas müddəalar, tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti, tədqiqatın aprobasiyası, habelə dissertasiyanın quruluşu və həcmi barədə məlumatlar əks olunub.

I Fəsil “Azərbaycan Dövlət Kamera Orkestrinin tarixi inkişafının əsas mərhələləri” adlanır və musiqi kollektivinin yaradıcılıq bioqrafiyasında üç mərhələnin öyrənilməsinə həsr olunmuşdur ki, bunların da hər biri 1-ci fəsilə təşkil edən üç paragrafda ayrıca xarakterizə olunub. Bu tarixi icmalda orkestrin konsert və qastrol həyatı, kollektivin repertuarı, ifaçılıq üslubu,

habelə ayrı-ayrı şəxslərin orkestrin fəaliyyətindəki rolu və kollektivin yaradıcılığının bəzi az bilinən halları kimi vacib xüsusiyyətlər diqqət mərkəzində saxlanılıb.

I Fəslin 1-ci paragrafı “Nazim Rzayevin rəhbərliyi altında Azərbaycan Dövlət Kamera Orkestrinin formalaşması və fəaliyyəti dövrü” adlanır və orkestrin yaranma tarixi, kollektivin yaradılması prosesində mühüm rol oynamış şəxsiyyətlərin rolu, F.Əmirovun “Nizami” simli simfoniyasının orkestrin yaradıcılıq fəaliyyətində xüsusi əhəmiyyəti, qeyd olunmuş dövrdə orkestrin repertuarı, konsert, o cümlədən qastrol fəaliyyəti, orkestr rəhbərləri və onların kollektivin inkişafına verdiyi töhfələr kimi aspektləri açıqlayır.

Yazılı və şifahi mənbələrin təhlili nəticəsində biz aşağıdakı nəticələrə gələ bildik. Müxtəlif mənbələrdə rast gəldiyimiz orkestrin yaranma tarixinin müəyyən edilməsi məsələsi ilə bağlı fikir ayrılıqları məhz hansı faktın – orkestrin tərkibinin formalaşması (1963-cü il) və ya orkestrin ilk konsertinin (14 may 1964-cü il) əsas götürülməsi ilə bağlıdır. Üstəlik, fikrimizcə, bu vəziyyətdə birinci faktı həlledici hesab etmək daha doğru olardı.

Azərbaycan Dövlət Kamera Orkestri Q.Qarayev və F.Əmirovun Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqına ünvanlanmış yaradıcı təşəbbüsü sayəsində yaradılmışdır. Bu proses Ü.Hacıbəyli adına Azərbaycan Dövlət Konservatoriyası, eləcə də Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti yanında Radio və Televiziya Komitəsi tərəfindən dəstəklənib.

Birinci heyət üçün ifaçıların seçilməsi prosesində Q.Qarayev və F.Əmirovla, baş dirijor N. Rzayevlə yanaşı, C.Hacıyev əvəzsiz rol oynayıblar.

F.Əmirovun “Nizami” simli simfoniyasının kollektivin yaradıcılıq bioqrafiyasında xüsusi rolu qeyd olunmuşdur. Məlumata görə, F.Əmirov kollektivin simli simfoniyası üzərində məşq prosesində şəxsən iştirak edib ki, bu da təkcə orkestrin bu kompozisiyanın interpretasiyasına deyil, həm də bütövlükdə o dövr üçün kollektivinin ifaçılıq üslubuna, həmçinin 1964-cü ildə bəstəkarın bu simfoniyanın yeni redaktəsinin yaradılmasına təsir göstərə bilərdi.

Repertuar məsələsində orkestrin ilk rəhbəri N.Rzayevin Azərbaycan bəstəkarlarının əsərlərinə üstünlük verdiyi, eyni zamanda gənc müəlliflərə dəstək göstərilməsinə xüsusi diqqət yetirdiyi müəyyən olunub.

O dövrdə komandanın konsert və qastrol fəaliyyəti müxtəlif konsert məkanlarında sistematik çıxışlarla xarakterizə olunurdu. Bunlar M.Maqomayev adına Azərbaycan Dövlət Akademik Filarmoniyaasının səhnəsində konsertlər, Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının xüsusi müraciəti əsasında ayda iki konsert, görkəmli şəxsiyyətlərin yubiley tarixlərinə, mühüm tarixi hadisələrə və ya dövlət bayramlarına həsr olunmuş konsertlər, Azərbaycanın regionlarına qastrol səfərləridir. Orkestrin bu cür fəal konsert fəaliyyətinin nəticəsində həm ayrı-ayrı regionların, həm də bütövlükdə Azərbaycanın mədəni həyat səviyyəsində yüksəliş oldu.

Kamera orkestrinin mədəniyyət və incəsənətin inkişafına mühüm töhfəsi onun Azərbaycan musiqi sənətinin respublikamızdan kənarında təbliğ edilməsində rolu və milli bəstəkarlıq məktəbinin dünya musiqi sənətində nüfuzunun artmasındadır. Orkestrin yüksək səviyyədə olması musiqiçilərimizə SSRİ-ni Beynəlxalq musiqi tədbirlərində təmsil etməyə imkan verirdi, bu zaman kollektiv Azərbaycan bəstəkarlarının əsərlərini daim ifa edirdi.

Baş dirijor və orkestrin ilk rəhbəri N.Rzayevin rolu aşağıdakı məsələləri əhatə edirdi: ifaçıların seçilməsi prosesi, yüksək səviyyəli ifaçılıq bacarığı əsasında kollektivin nüfuzunun fəal şəkildə artması, repertuar seçimi, edilən çevirmələr hesabına repertuarın formalaşdırılması və s. N.Rzayevin Türkiyəyə getməsi ilə əlaqədar üç il yarım ərzində orkestrin baş dirijoru vəzifəsində olmaması və orkestrdə rəhbərlik fəaliyyətinin bu dövrdə S.Qəniyəvə keçməsi faktını da qeyd etmişik.

I Fəslin 2-ci paragrafı “XX əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində kollektivin yaradıcılıq fəaliyyəti” adlanır və kamera orkestrinin iki liderin qısamüddətli rəhbərliyi ilə xarakterizə olunan həmin dövr üçün yaradıcılıq yolunun xüsusiyyətlərini işıqlandırır ki, bu da orkestrin fəaliyyətində öz izini buraxdı.

Bu mərhələdə orkestrin işinə təsir edən mühüm faktorlardan biri dövlətin siyasi və iqtisadi həyatında baş vermiş köklü

dəyişikliklər oldu. Bir tərəfdən Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyinin bərpa edilməsi qastrol çıxışları kimi mühüm aspektə müsbət təsir etmişdir. Digər tərəfdən, o dövrdə ölkədə baş verən çox ağır iqtisadi şəraitdən təsirlənərək bir çox musiqçinin orkestrdə fəaliyyətini dayandırmaq məcburiyyətində qalması. Vəziyyət N.Rzayevin və orkestrin əksər ifaçılarının Türkiyəyə getməsi ilə daha da ağırlaşdı. Bu, orkestrin mövcudluğu faktını, eləcə də tanınmış ifaçıları əvəz etmək üçün komandaya qoşulan yeni musiqiçilərin peşəkarlıq səviyyəsinə zərbə altına qoydu. Bundan əlavə, N.Rzayev müxtəlif illərdə kamera orkestri üçün etdiyi bütün düzəlişləri və çevirmələri özü ilə apardı, həmin partituralar Azərbaycan musiqiçiləri üçün əlçatmaz oldu.

Orkestrin yeni rəhbəri – böyük dirijorluq təcrübəsi olan istedadlı musiqiçi Ramiz Məlikaslanov kollektivin fəaliyyətini çox yüksək peşəkar səviyyəsində davam etdirməyi bacardı. Bu dövrdə orkestrin repertuarı həm orkestr rəhbərindən, həm də orkestrlərdən qeyri-adi qabiliyyət tələb edən ifaçılıq və dirijorluq nöqtəyindən nəzərdən çox mürəkkəb olan müasir əsərlərə müraciət etməklə zənginləşdirilmişdir.

Yaşar İmanovun kamera orkestrinə daha qısamüddətli rəhbərliyi xarici qastrol səfərlərinin olmaması və ölkə daxilində, o cümlədən tanınmış xarici ifaçılarla fəal konsert fəaliyyəti ilə xarakterizə olunur. Müəyyən sosial şərait bu dövrdə qapalı kommersiya konsertlərinin mühüm rolunu müəyyən etdi.

Repertuar məsələsində Y.İmanov orkestrin mühüm ənənələrindən birini davam etdirdi, konsert proqramlarını şəxsən hazırladığı populyar musiqi əsərlərinin düzəlişi və yenidən işlənməsi ilə tamamladı.

Onu da qeyd edək ki, R.Məlikaslanov və Y.İmanovun kamera orkestrinə rəhbərliyi dövrlərində kollektivin mötəbər konsertlərdə bəzən xarici dinləyicilərin qarşısına dirijor pultuna İsmayıl Hacıyev və Azad Əliyev kimi musiqiçilər də keçirdi.

“1998-2022-ci illərdə Kamera orkestrinin yaradıcılığında əsas tendensiyalar” adlanan I Fəslin 3-cü paragrafında kollektivin yaradıcılıq fəaliyyətindəki son mərhələlərindən birinə aid əsas faktlar və hadisələr öyrənilmişdir.

Teymur Göyçayevin 20 il davam edən orkestrə rəhbərliyi dövrü (1998-ci ildən 2018-ci ilə qədər) ölkəmizdə əlverişli istiqamətdə dəyişən sosial və iqtisadi şəraitlə üst-üstə düşmüşdür. Bu amillər musiqiçilərin səmərəli işi və dirijorun özünün nadir iş qabiliyyəti ilə birləşərək həm Azərbaycan daxilində, həm də xaricdə kollektivin həqiqətən möhtəşəm uğurlarına səbəb oldu. Bu dövr ərzində kollektivin konsert fəaliyyəti qeyri-adi fəallıqla, zəngin qastrol cədvəlləri, həmçinin Azərbaycan Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi təşkilatçılığı ilə bir sıra əlamətdar bədii layihələrdə iştirakı ilə xarakterizə olunur. Göstərilən müddət ərzində orkestrin fəaliyyəti onun populyarlığının və tanınmasının daha da artması və bütövlükdə Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin nüfuzunun möhkəmlənməsi ilə nəticələndi. Bu mərhələ, T.Göyçayevin kamera orkestrinə işə başlamazdan əvvəl rəhbərlik etdiyi “Tutti” Gənclər orkestrindən dirijorla birlikdə gələn gənc istedadlı musiqiçilərin kollektivin böyük bir hissəsini əvəzləməsi ilə də xarakterizə olunur.

T.Göyçayevin rəhbərlik etdiyi dövrdə orkestrin yaradıcılığının xarakterik xüsusiyyətləri arasında yeni əsərlərin mənimsənilməsindəki böyük nailiyyətlər də qeyd olunur.

Kamera orkestrinin yaradıcı bioqrafiyasında növbəti mərhələnin başlanğıcını 2018-ci ildən başlayaraq Azərbaycan musiqiçisi Fəxrəddin Kərimovun orkestrin başında durduğu dövr hesab etmək olar. F.Kərimovun orkestrin baş dirijoru kimi qısamüddətli fəaliyyəti, xüsusilə pandemiya ilə əlaqədar kollektivin fəaliyyətini uzun müddət dayandırması orkestrinin həyatında bu mərhələnin tədqiqi prosesini çətinləşdirir. Eyni zamanda, F.Kərimovun rəhbərliyi altında orkestrin son vaxtlardan etibarən bərpa olunan aktiv konsert həyatı kollektivin yaradıcılıq fəaliyyətinin bir çox yeni xüsusiyyətlərini nümayiş etdirir. Bunlardan biri Azərbaycan ictimaiyyətinə az tanış olan müasir Qərbi Avropa musiqi klassikasının repertuara daxil edilməsi prosesidir. Uzun illər xaricdə işləməsi musiqiçinin dünyanın bir çox istedadlı bəstəkarları ilə dostluq münasibətlərinin qurulmasına kömək edib. Nəticədə, F.Kərimovun repertuar planlarında notları mütəmadi olaraq xaricdən müasir Avropa müəllifləri tərəfindən ona göndərilən simli alətlər üçün daima yeni bir musiqi kompozisiyası olub.

“Q.Qarayev adına Azərbaycan Dövlət Kamera Orkestrinin repertuarı müasir inkişaf mərhələsində” adlı II Fəsildə kamera orkestrinin repertuarının əsas xüsusiyyətləri, eləcə də gənc istedadlı Azərbaycan bəstəkarlarının orkestrin bu tərkibi üçün yazılmış müasir əsərlərin stilistik xüsusiyyətləri məqsədyönlü şəkildə araşdırılır. 2 Fəsil də üç paragrafdan ibarətdir.

II Fəslin 1-ci paragrafı “T. Göyçayevin rəhbərliyi dövründə kamera orkestrinin repertuarındakı əsas tendensiyalar” adlanır və paragrafın başlığında verilən problemə həsr edilmişdir.

Kamera Orkestrinin mövcudluğunun ilk günlərindən kollektivin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri Azərbaycan bəstəkarları tərəfindən yazılmış musiqinin təbliğatı olmuşdur. Bu baxımdan orkestrin kollektivi yarandığı andan bu günə qədər kollektivin repertuarının əsasını Azərbaycan akademik musiqisi təşkil edir.

Azərbaycanda belə kollektivin yaranması faktı yerli müəlliflərin kamera orkestri üçün əsərlər yaratması üçün stimül təşkil etdi. Kollektivin daha bir repertuar ənənəsi bununla bağlıdır: Azərbaycan bəstəkarlarının müasir əsərlərinin təbliği.

T.Göyçayevin rəhbərliyi dövründə kamera orkestrinin repertuarının fərqli xüsusiyyəti – gənc və hətta çox gənc bəstəkarların əsərlərinə müstəsna diqqət yetirilməsidir ki, bu da Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbinin gələcək nəsillərinin yaradıcılıq potensialını və istedadını dəstəkləməyə imkan yaradır.

Bəstəkar yaradıcılığının əsərləri ilə yanaşı, fəaliyyətinin müxtəlif mərhələlərində kollektivin repertuarında, bir qayda olaraq, orkestrin bədii rəhbərləri tərəfindən həyata keçirilən müxtəlif əsərlərin düzəlişləri və yenidən tərtibi mühüm rol oynadı və oynamaqda davam edir.

Yaradıcılıq fəaliyyətinin bütün mərhələlərində orkestrin repertuarının vacib bir hissəsi xarici musiqi klassiklərinin əsərləri, ilk növbədə klassikdən əvvəlki dövrə aid əsərlər idi. Eyni zamanda, barokko dövrü bəstəkarlarının əsərləri ilə yanaşı, orkestrin repertuarında daha erkən dövrün əsərlərinə də rast gəlmək olar.

Beynəlxalq layihələr və tədbirlərlə bağlı konsert proqramları orkestrin repertuarını milli musiqi məktəblərinin az tanınmış nümayəndələrinin əsərləri ilə zənginləşdirmişdir.

Kamera orkestrinin xarici repertuarının müasir populyar və estrada musiqi mədəniyyəti ilə daha çox əlaqəli olan hissəsinin işıqlandırılması xüsusi diqqətə layiqdir. Bu cür əsərlərin orkestrin repertuarına daxil olması, mübahisəli xarakterə və bəzi peşəkar musiqiçilərin ona birmənalı münasibət göstərməməsinə baxmayaraq, bir tərəfdən akademik musiqinin inkişafındakı müasir tendensiyaları əks etdirir, digər tərəfdən, geniş ictimaiyyətin tələbatına cavab verir.

II Fəslin 2-ci paragrafı “Kamera orkestri üçün müasir əsərlərin musiqi dilinin xüsusiyyətləri” adlanır və əvvəllər heç vaxt elmi tədqiqata cəlb olunmamış istedadlı musiqi əsərlərinin fərqli bədii xüsusiyyətlərini ortaya qoyur.

Müasir gənc Azərbaycan bəstəkarlarının bəstələdiyi əsərlərin əksəriyyəti hər hansı bir alətin solo partiyası olan kamera orkestri üçün nəzərdə tutulub. Yalnız tək-tük əsərlər sırf kamera orkestri üçün yazılmışdır.

Bu əsərlər sırasında gənc bəstəkar Ceyran İsayevanın “Tarantella” adlı parlaq və istedadlı əsəri var. Bu kompozisiyanın təhlili müəllifin populyar rəqs janrının stilistikasını təcəssüm etdirməsində bir sıra maraqlı xüsusiyyətləri nümayiş etdirdi. İtaliyanın ən geniş yayılmış xalq rəqslərindən biri olan tarantelleyə müraciət edən müəllif bu janra xas olan bütün musiqi və stilistik xüsusiyyətləri qoruyub saxlayır: alovlu temperament, ritm, metr, temp. Eyni zamanda, bəstəkar ənənəvi italyan xalq rəqsinin xarici konturlarını Azərbaycan ənənəvi musiqisinin bir çox əlamətləri ilə, xüsusən də lad və intonasiya əsasları, habelə tematik materialın daxilində inkişaf prinsipləri ilə doldurur.

Müasir Azərbaycan bəstəkarlarının kamera orkestri üçün yazılmış solo instrumental partiyalı bütün əsərləri şərti olaraq iki qrupa bölmək olar: Azərbaycan xalq aləti solo olan əsərlər və klassik musiqi aləti solo olan əsərlər. Qeyd etmək lazımdır ki, klassik alətin solo partiyası olan əsərlərin əksəriyyətində bu – fortepianodur. Bu cür əsərlər çoxluq təşkil edir. Hər bir belə əsər fərdi üslub xüsusiyyətləri ilə xarakterizə olunur və açıq-aşkar bədii üstünlüklərə malikdir ki, bu da Azərbaycan Kamera orkestrinin bədii rəhbəri və baş dirijoru T.Göyçayevin bu əsərlərə müraciət etməsində əsas səbəb olub.

Fortepiano və kamera orkestri dueti üçün yazılmış parlaq nümunələrdən biri də klassik musiqi ənənələrinə əsaslanaraq musiqi dili sahəsində maraqlı innovativ həllərin bir-birinə qarışdığı Nigar Süleymanovanın “Zülmətin rəqsi” əsəridir. Kamera orkestrinin tərkibinin traktovkası baxımından tematik material inkişaf boyu ifaçılar arasında bərabər paylandığından fortepiano və orkestr hissələri arasındakı paritet; kamera orkestrinin tərkibinin bir qrup simli alətlə məhdudlaşdırılması, bu da müəllifin tembr səsi sahəsində duet təşkil etmək istəyi ilə əlaqədardır; əsərin musiqi obrazının təbiəti ilə əlaqəli tam səsli tuttinin üstünlük təşkil etməsi; həm də orkestrdəki hər bir alətin partiyasına əsasən fərdi yanaşmanın üstünlüyü kimi xüsusiyyətlər seçilir.

Rəqs ünsürünün həyata keçirilməsinin başqa bir parlaq nümunəsi gənc bəstəkar Saleh Nəzərovun “Valsı”dır. Müəllif tərəfindən bu əsərdə kamera orkestrinin tərkibi bütün ənənəvi hissələri özündə cəmləşdirən sırf simli olaraq traktovka edilir. Eyni zamanda, inkişafın müxtəlif mərhələlərində solist və orkestr partiyasının rolu eyni deyil, orkestrdə fortepiano və partiyaların fərdi səslərinin əvəzlənməsi baş verir. Bəstəkar statik reprizalı klassik sadə 3 hissəli formaya əsaslanır. Daxili bölmələr də klassik kanonlara görə qurulur. Eyni zamanda, bu və ya digər dərəcədə intensivliyi olan musiqi ifadə vasitələri şifahi ənənəli milli musiqisi ilə dərin bir əlaqə nümayiş etdirir. Bu cür sintez müxtəlif nəsillərdən olan Azərbaycan bəstəkarlarının istifadə etdikləri əsas stilistik metodlardan birinə çevrilir.

Nicat Əhmədzaadənin “Konsert pyesi” bəzi xüsusiyyətlərinə görə, ilk növbədə ifaçıların partiyaları arasında konsert yarışması prinsipinin mövcudluğuna görə instrumental konsertlə eyni ifaçılıq ideyasına əsaslanır. Klassik üçhissəli formaya əsaslanaraq müəllif orijinal konsentrik bir quruluş yaradır ki, burada, mövzuların müqayisəsi, harmonik funksiyalar və ifaçıların partiyaları arasındakı əlaqə ilə ifadə olunan formaların komponentləri arasında ziddiyyətli müqayisə prinsipi əsas rol oynayır.

Fortepiano və kamera orkestri üçün yazılmış başqa bir əsər (simlilər qrupu ilə məhdudlaşan) Elarə Əliyevanın “Skerso” pyesidir, burada musiqiçi bir tərəfdən müəllifin müəyyən klassik ənənələrə

sadiqliyini, digər tərəfdən bu janrın təfsirində öz şəxsi bəstəkar yanaşmasını nümayiş etdirir. Öz pyesində skersonun üçhissəli metr (bu halda 9/8), sürətli temp (Allegro), müəyyən struktur xüsusiyyətləri (üç hissəli forma), eləcə də birinci hissədə enerjili motor hərəkəti kimi xarakterik xüsusiyyətlərini qoruyub saxlayan E.Əliyeva, tamaşa inkişaf etdikcə skersonu digər janrlara yaxınlaşdıran bəzi prinsipləri tətbiq edir. Xüsusilə, ifaçı partiyaları arasında yarışma elementlərinin inkişaf prosesinə daxil edilməsi skersonu konsert janrına yaxınlaşdırır. İnkişafın ikinci hissədə sırf lirik sferaya keçidi isə çoxəsrlik klassik janrı yeni çalarlarla zənginləşdirir.

Bəstəkar Arzu Abbasovanın “Rondo duo cello” pyesi ənənəvi olmayan iki violonçel ansamblı və kamera orkestri üçün yazılmışdır. Bu pyesin təhlili bir tərəfdən klassik ənənələrə əsaslandığını, digər tərəfdən isə milli musiqi klassikası ilə varisliyi və Azərbaycan ənənəvi musiqisinin özünəməxsus xüsusiyyətlərinin ifadə vasitələrində qırılmasını nümayiş etdirir. Tematikliyin improvizasiyalı xarakteri klassik strukturlar çərçivəsinə sığmayan aralıqsız inkişafın üstünlük təşkil etdiyi musiqi formasının geniş bir anlayışını müəyyən edir. Və əksinə, o yerdə ki, tematiklik aydın ritmik əsasa və sürətli tempə malikdir, bəstəkar klassik formaların ənənəvi norma və quruluşlarına əsaslanır.

Pyesin tembr inkişafı, solistlərin və orkestrin partiyaları arasında rolların bölüşdürülməsi və hər iki violonçelin daxili münasibətləri də maraq doğurur. Məhz bu cəhət bir hissədən digərinə və bir mövzudan digərinə keçid zamanı həlledici rol oynayır. Burada kontrastlıq prinsipi əsas olmağa başlayır. Tembr aspektinə əlavə olaraq, bu prinsip temp məsələsində, həm də ladoharmonik əsasda özünü göstərir. Əsərin milli musiqi ənənələrinə əsaslanması Q.Qarayevin “Leyli və Məcnun” simfonik poemasının musiqi konsepsiyası ilə müəyyən əlaqəsində özünü göstərir. Bundan əlavə, intonasiya orijinallığının təzahürü, həmçinin ladoharmonik əsas və ostinatizm vasitələrinin üstünlüyü milli ənənəvi musiqinin xarakterik xüsusiyyətlərinin qırılmasına dəlalət edir.

Gənc Azərbaycan bəstəkarlarının kamera orkestri üçün yazdığı əsərlər arasında kamera orkestri və Azərbaycan xalq çalğı alətlərinin solosu üçün yazılmış iki əsər, xüsusən də A.Əliyevin “Xatirə” və

N.Mənsimovun “Unudulmaz xatirələr” pyesləri xüsusi diqqətə layiqdir. Bu iki əsərin əsasını təşkil edən bədii obrazların yaxınlığı müəlliflərin bir çox stilistik qərarlarının oxşarlığını izah olunur. Eyni zamanda, bəstəkarların hər birinin fərdi yaradıcılığındakı fərqlər əsərlərin bir sıra elementlərində müxtəlif yanaşmalara səbəb oldu.

Təhlil olunan hər iki əsər proqram musiqisinə və xüsusən də proqram musiqisinin ümumiləşdirilmiş adlandırılan növünə aiddir. Proqramlıq özü, eyni deyilsə belə, bir-birinə mümkün qədər yaxındır: “Xatirə” və “Unudulmaz xatirələr”. Xatirələr, bir və ya bir neçəsi – bu iki əsərin əsas bədii obrazıdır.

Təhlil olunan əsərlərin musiqi dilinə gəldikdə isə, bu əsərlərin hər birinin özünəməxsus fərqləndirici xüsusiyyətləri olmasına baxmayaraq, hər iki əsərin öz musiqi materialının ən kiçik elementində belə müəllifləri tərəfindən seçilmiş bədii obrazın dərin milli xarakterini əks etdirdiyini vurğulamaq vacibdir.

Pyeslərdə kamera orkestrinin tərkibi müxtəlif yollarla təfsir edilir. Belə ki, N.Mənsimov öz əsərində simlilər qrupu ilə kifayətlənir. A.Əliyev bu tərkibi fortepiano partiyası ilə tamamlayır. Digər tərəfdən, solist və orkestr partiyalarının nisbəti baxımından hər iki bəstəkar solist partiyasının aparıcı rolunu nümayiş etdirir.

Müasir gənc müəlliflər tərəfindən kamera orkestri üçün yazılmış dövr əsərlərin nadir nümunələrindən biri P.Axundovanın “İki prelüdiya və vals” əsəridir. Bu əsər musiqi dilinin bir çox elementinin bəstəkar tərəfindən maraqlı təfsir olunmasını göstərir. Bəstəkar, aralarındakı ümumi xüsusiyyətləri axtarmaq və tapmaq əsasında iki fərqli janrı bir dövr içində birləşdirir. Orkestr dili sahəsində, fakturanın ardıcıl sıxlaşdırılması və ifaçıların partiyalarının paralel diferensiasiyası ilə tembr səsinin müxtəlifliyində ifadə olunan müəyyən bir tendensiyanı müəyyən edə bildik. Bu tendensiya həm bütün bir dövr miqyasında, həm də hər hissənin inkişafında özünü göstərir. Struktur tərtibatının təhlili bəstəkarın müxtəlif cür şərh olunan üç hissəliyə meylini aşkar etməyə imkan verdi.

II Fəslin 3-cü Paragrafı “Kamera orkestrinin repertuarında yenidən işlənmə və uyğunlaşdırma janrları haqqında” adlanır. T.Göyçayevin orkestrin rəhbəri və baş dirijoru vəzifəsində

fəaliyyətinin səciyyəvi xüsusiyyətlərindən biri repertuarın Azərbaycan xalq mahnılarının, eləcə də klassik vokal miniatürlərinin aranjemanı və yenidən tərtib edilməsi hesabına zənginləşməsidir. Xalq mahnılarının əksəriyyəti gənc və istedadlı Azərbaycan bəstəkarları tərəfindən yenidən işlənilib, klassik repertuar mahnıları çevirmələrinin əksəriyyəti isə dirijor tərəfindən hazırlanmışdır.

Kamera orkestri üçün xalq mahnılarının yenidən tərtib edilməsinin parlaq nümunələri “Aman kəklik əlindən”, “Qara tellər”, “Bağçada güllər” kimi əsərlərdir. Baxmayaraq ki, bu xalq mahnıları xaraktercə və məzmunca müxtəlifdirlər və onların tərtib edilməsi fərqli müəlliflərə məxsusdur, bu əsərlər çox oxşar stilistik xüsusiyyətlərə malikdir ki, bu da hər bir müəllif tərəfindən xalq mahnısının melodiyasının interpretasiya məsələsinə fərdi yanaşmanı istisna etmir. Beləliklə, xalq mahnılarının bütün çevrilmələri solist və orkestr tərəfindən ifa üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu çevrilmələrin başqa bir vacib fərqləndirici xüsusiyyəti, müəlliflər tərəfindən kamera orkestrinin tərkibinin genişləndirilmiş təfsir olunmasıdır. Müəlliflər tərəfindən bu çevrilmələrin quruluşunun təfsir edilməsində müəyyən bir oxşarlıq var, bəstəkarlar müraciət etdikləri hər bir xalq mahnısının formasını saxlayırlar. Bundan əlavə, bütün mahnılar orkestr girişi və nəticəsi ilə başlanır və yekunlaşır.

Azərbaycan bəstəkarlıq yaradıcılığının vokal musiqisi nümunələrinin aranjemanları arasında görkəmli Azərbaycan bəstəkarı T.Quliyevin mahnılarının aranjemanı ən böyük yeri tutur. Bu bəstəkarın bütün mahnılarının aranjemanının müəllifi T.Göyçayevdir. T.Quliyevin mahnılarının kamera orkestri üçün çevrilməsi bir çox stilistik xüsusiyyətlərinə görə xalq mahnılarının çevrilməsindən fərqlənir. Əvvəla, vokal partiyasının olmaması diqqət çəkir. Bundan əlavə, əksər hallarda orkestrin tərkibi bəzən digər alətlərin tembrləri ilə zənginləşdirilmiş simli alətlərlə məhdudlaşır.

Nəticədə aparılan elmi tədqiqatlara yekun vurulmuşdur. Q.Qarayev adına Azərbaycan Dövlət Kamera Orkestrinin Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin və incəsənətinin inkişafına verdiyi töhfəni qiymətləndirmək məqsədilə kollektivin yaradıcılıq fəaliyyətinin öyrənilməsinə müraciət etməklə elmi tədqiqatın əsas istiqamətlərini müəyyən edə bilmişik, bu da bizə toxunduğumuz

mövzunu daha geniş işıqlandırməğa imkan verib. Bu istiqamətlər dissertasiyanın əvvəlində qarşıya qoyulan vəzifələr siyahısında əks olunub. Bu vəzifələrin hər birinin yerinə yetirilməsi kamera orkestrinin yaradıcılığının müəyyən bir sahəsini və onunla bağlı hadisələri və şəraiti açır. Ümumilikdə qarşıya qoyulan vəzifələrin həlli bizə göstərilən məqsədə çatmağa imkan verir.

1. Tədqiqatın birinci mərhələsində biz Azərbaycan Dövlət Kamera Orkestrinin yaranma mərhələsinin və tarixi inkişafının əsas mərhələlərinin işıqlandırılması məsələsinə toxunduq.

Kamera orkestrinin kollektivinin yaradıcılıq həyatının birinci mərhələsi bütövlükdə Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin inkişafında mühüm mərhələdir. Belə bir kollektivin yaranması faktı kamera orkestri musiqisinə, o cümlədən müxtəlif nəsilərdən olan istedadlı Azərbaycan bəstəkarları tərəfindən marağın artmasına təkan verdi. Kollektivin yaranmasında və gələcək uğurlu fəaliyyətində həlledici rol Azərbaycan musiqi sənətinin korifeylərinə məxsusdur. Orkestrdə ifaçılara qarşı tələbkarlığın yüksək səviyyəsinin nəticəsi olaraq orkestrin hər bir çıxışı zamanı nümayiş etdirdiyi virtuoz ifaçılıq məharəti bu kollektivə nəinki ölkəmizdə, həm də xaricdə peşəkarlar və musiqi həvəskarları arasında çox tez bir zamanda nüfuz və hörmət qazanmağa imkan verdi. Orkestrin inkişafının ilk mərhələsində artıq günümüzədək gəlib çıxan repertuar siyasətinin əsasları qoyuldu. Bu, həm klassiklər, həm də heç tanınmayan gənc müəlliflər də daxil olmaqla Azərbaycan musiqisinin üstünlüyüdür. Yeni başlayan yerli bəstəkarların dəstəklənməsi və Azərbaycan musiqisinin təbliği bütövlükdə kamera orkestrinin işinin əsas məqsədlərindən biri olub və qalmaqdadır. Barokko musiqisindən müasir akademik əsərlərə qədər – müxtəlif vaxtların və dövrlərin musiqisinə maraqlı olub. Azərbaycanın ənənəvi əsərlərinin və başlanğıcda kamera orkestri tərəfindən ifa edilməsi nəzərdə tutulmayan, əsasən Azərbaycan bəstəkarlarının əsərlərinin tərtib edilməsi və yenidən işlənməsi orkestrin repertuarında mühüm yer tutub və tutmaqda davam edir. Bu fakt həm də kamera orkestrinin kollektivinin və onun rəhbərinin Azərbaycan musiqi sənətini təbliğ etmək istəyindən xəbər verir.

2. 90-cı illərin əvvəllərində kamera orkestrinin yaradıcılıq fəaliyyətinin nəticəsi olaraq kollektivdə işləyən musiqiçi nəsilərinin

dəyişməsi hesab oluna bilər, orkestrin tərkibi əhəmiyyətli dərəcədə yenilənməsinə baxmayaraq ki, bir sıra görkəmli ifaçılar orkestrdə fəaliyyətlərini davam etdirdilər.

Orkestrin rəhbərliyindəki dəyişiklik repertuarın əhəmiyyətli bir hissəsinin dəyişməsi ilə də nəticələndi. Belə ki, R.Məlikaslanovun rəhbərliyi dövründə orkestrin repertuarında mürəkkəb müasir əsərlərlə çox idi, Y.İmanovun orkestrə rəhbərliyinin nəticəsi olaraq kollektivin konsert proqramlarının yeni parlaq və maraqlı tərtib və çevrilmələrlə zənginləşməsi oldu.

3. İki görkəmli musiqiçi T.Göyçayev və F.Kərimovun bu kollektivə rəhbərlik etdiyi dövrdə Kamera orkestrinin yaradıcılıq fəaliyyətini təhlil edərək aşağıdakı nəticələrə gələ bildik.

Kamera orkestrinin yarandığı andan etibarən ən məhsuldar dövrü son 25 ildəki fəaliyyətini hesab etmək olar. Göstərilən dövrdə orkestr rəhbərinin dəyişməsi kollektivin yüksək peşəkarlıq standartlarını qoruyaraq müəyyən qədər repertuara və qismən də ifa tərzinə təsir etdi. Bütün bunlar həm orkestrin özünün, həm Azərbaycan musiqi sənətinin həm vətənimizdə, həm də xaricdə nüfuzunu daha da möhkəmləndirdi.

4. T.Göyçayevin kollektivə rəhbərlik etdiyi dövrdə Azərbaycan Dövlət Kamera Orkestrinin repertuarına nəzər saldıığımız zaman onun əsas xüsusiyyətlərini müəyyən etməyə imkan yaranır.

Bu repertuarın böyük hissəsini Azərbaycan musiqi sənətinin əsərləri və ilk növbədə akademik musiqi irsinin inciləri təşkil edir. Eyni zamanda, kollektivin repertuarında müasir Azərbaycan bəstəkarlarının əsərləri, eləcə də Kamera orkestrinin kollektivi tərəfindən ifa olunması üçün işlənilmiş ənənəvi milli musiqi əsərləri mühüm yer tutur. Bütün bu xüsusiyyətlər Kamera orkestrinin formalaşmasından bəri bünövrəsi qoyulmuş repertuar ənənələrini tam olaraq mühafizə edir. Bununla birlikdə, gənc və hətta çox gənc yerli müəlliflərin əsərlərinə həddindən artıq maraq və orkestrin konsert proqramına daxil edilməsi T.Göyçayevin rəhbərlik etdiyi dövrdə kollektivin repertuarını xarakterizə edən cəhətlərdəndir.

Repertuarın xarici bəstəkarların musiqisi ilə əlaqəli olan hissəsinə gəldikdə, burada keçmiş əsrlərin əsərlərinə, ilk növbədə barok musiqisinə istinad edilməsini qeyd etmək lazımdır. Bu

baxımdan kollektiv keçmişin repertuar ənənələrini qoruyub saxlayır. Orkestrin xarici musiqi sahəsindəki repertuarı ilə keçmişin ənənələri arasındakı fərq iki xüsusiyyətdə özünü göstərir. Birincisi, kollektivinin repertuarında müasir xarici musiqinin ümumiyyətlə olmamasıdır. Qeyd edək ki, bu aspektdə F.Kərimovun orkestrin rəhbərliyinə gəlişi ilə vəziyyət kəskin şəkildə dəyişdi. İkincisi, populyar musiqi mədəniyyətinə yaxın musiqinin repertuara daxil edilməsidir.

Beləliklə, T.Göyçayevin kollektivə rəhbərlik etdiyi dövrdə kamera orkestrinin repertuarı həm keçmişin bir çox ənənələrinin qorunması, həm də bəzi yenilikçi xüsusiyyətləri ilə xarakterizə olunur.

5. Müasir Azərbaycan bəstəkarlarının kamera orkestri üçün yazılmış və şanlı musiqi kollektivi tərəfindən ifa olunan əsərlərinin stilistik xüsusiyyətlərinin öyrənilməsində aşağıdakı nəticələrə gəldik.

Gənc bəstəkarlar öz əsərlərində kamera orkestrinin tərkibinə kifayət qədər fəal şəkildə müraciət edir, tərkibi müxtəlif şəkildə təfsir edirlər: sırf simli tərkibdən geniş tərkibə qədər. Eyni zamanda, müəlliflər təkhissəli proqram əsərlərinə üstünlük verirlər, onların əksəriyyətində kamera orkestrinə solo fortepiano qoşulur.

Gənc müasir Azərbaycan bəstəkarlarının kamera orkestri üçün yaratdıqları doqquz əsərin stilistik xüsusiyyətlərini musiqi dili baxımından araşdıraraq onlarda həm ümumi, həm də fərqli xüsusiyyətləri aşkar edə bildik. Şifahi ənənəli Azərbaycan musiqisi əsərlərinin üslubundan götürülmüş ifadəli vasitələrin xüsusiyyətlərinə istinad olunması bütün müəlliflər üçün ümumi hesab edilməlidir. Üstəlik, nəzərdən keçirdiyimiz əsərlərin demək olar ki, hər birində müəlliflərin artıq ənənəvi janrları yeni bir şəkildə şərh etmək istəyi var. Formaəmələgətirmə sahəsində möhkəm bilik və klassik musiqi quruluşlarından istifadə etmək bacarığı qeyd oluna bilər.

6. Son iki onillikdə Q.Qarayev adına Azərbaycan Dövlət Kamera Orkestrinin repertuarını əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirən və zənginləşdirən yenidən tərtib və çevrilmə janrlarında yazılmış əsərlər müəyyən xarakterik xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunur.

Belə ki, xalq mahnısının orijinal vokal hissəsinin dəyişməz qalması, kamera orkestrinin tərkibinin genişləndirilmiş şəkildə təfsir edilməsi, vokal partiyasının üstünlüyü altında hər bir orkestr səsinin partiyasına fərdi yanaşma, habelə səslənən əsərin milli xarakterini vurğulayan müəyyən bir struktur təşkilatı və bəzi stilistik xüsusiyyətlər xalq mahnılarının yenidən tərtibi janrı üçün tipik hala gəlir. Tofiq Quliyevin mahnılarının kamera orkestri üçün aranjemanı üçün, əksinə, vokal başlanğıcın olmaması, orkestrin tərkibinin daha sadə təfsiri, çox vaxt simli qrup ilə məhdudlaşması, habelə orkestrin ayrı-ayrı səsləri arasında funksiyaların ənənəvi paylanması xarakterikdir ki, bu zaman üst səslər tematizmin daşıyıcılarına çevrilir və aşağı səslər müşayiət funksiyasını yerinə yetirir.

Ümumiyyətlə, Q.Qarayev adına Azərbaycan Dövlət Kamera Orkestrinin şanlı kollektivinin demək olar ki, altmış illik yaradıcılıq fəaliyyəti Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin inkişafına böyük töhfə ilə xarakterizə olunur. Azərbaycan musiqi klassiklərinin və şifahi ənənəli milli musiqi yaradıcılığının vətənimizdə və xaricdə təbliği, gənc yerli ifaçıların və bəstəkarların dəstəyi kollektivin fəaliyyətinin həlledici keyfiyyətləri olub və qalmaqdadır. Orkestrin formalaşması zamanı, ifaçıların seçilməsi mərhələsində qoyulmuş yüksək ifaçılıq standartları kollektiv rəhbərliyi dəyişdirilərkən də nəsil-dən-nəslə ötürülüb. Eyni zamanda, müxtəlif illərdə orkestri idarə edən hər bir istedadlı dirijorun işinin xarakterik xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmək çətin deyil. Onların hər biri orkestrin inkişafına öz əvəzsiz töhfəsini vermişdir. N.Rzayev, R.Məlikaslanov, Y.İmanov, T.Göyçayev, F.Kərimov – bu görkəmli ustaların hər biri orkestrin səsinin yeni rənglərini taparaq, onda olan ifaçılıq potensialını üzə çıxarırdı. Kollektiv rəhbərlərinin hər birinin repertuara öz baxışı olmasına baxmayaraq, əminliklə demək olar ki, milli musiqi sənətinin dəstəklənməsinə və inkişafına vurğu edilərək bu məsələdə hər zaman vahid yanaşma mövcud olmuşdur.

Dissertasiya mövzusu üzrə aşağıdakı elmi əsərlər dərc edilmişdir:

1. Аллахвердиева, Р.И. Unudulmaz musiqiçi // – Bakı. Mədəni həyat. – 2013. №11, – s.54-56.
2. Аллахвердиева, Р.И. О стилистических особенностях произведений для камерного оркестра и солирующих азербайджанских народных инструментов (“Xatirə” А.Алиева, “Unudulmaz xatirələr” Н.Мансимов) // – Bakı. Musiqi Dünyası. – 2020. №4 (85), – s.68-73.
3. Аллахвердиева, Р.И. Особенности трактовки жанра скерцо в одноименной пьесе для фортепиано и камерного оркестра Э.Алиевой // – Нахичевань. Axtarışlar. – 2021. №1(39), – с. 181-187.
4. Аллахвердиева, Р.И. Танцевальные жанры в музыке для камерного оркестра на примере пьесы «Гарантелла» Дж.Исаевой // – Нахичевань. Axtarışlar. – 2021. №1(40), – с. 272-280.
5. Аллахвердиева, Р.И. О жанрах обработки и переложения в репертуаре Азербайджанского Государственного Камерного Оркестра имени К.Караева // – Москва: Музыка и Время, – 2021. №7, – с. 17-22.
6. Аллахвердиева, Р.И. Из истории формирования и развития азербайджанского государственного камерного оркестра имени К.Караева // – Bakı. Konservatoriya. – 2021. №2(51), – с.90-104.
7. Аллахвердиева, Р.И. К вопросу репертуара Азербайджанского Государственного Камерного Оркестра имени К.Караева в период руководства коллективом народным артистом // – Bakı. Sənət akademiyası. – 2021. №2(14), – с.79-86.
8. Аллахвердиева, Р.И. Роль Азербайджанского государственного камерного оркестра в развитии национальной музыкальной культуры // Doktorantların və Gənc Tədqiqatçıların Respublika Elmi Konfransının Materialları. II cild, – Bakı: “İqtisad universiteti” Nəşriyyatı, – 7-8 апреля, – 2015, – с. 354-356.

9. Аллахвердиева, Р.И. Концертная пьеса Ниджата Ахмедзаде в контексте современного репертуара азербайджанского государственного камерного оркестра им. К.Караева // «Bəstəkar və zaman» Respublika elmi konfransının materialları və elmi məqalələr toplusu, – Баку, – 20-21 апреля, – 2021, – с. 40-50.
10. Аллахвердиева, Р.И. Стилистические особенности произведения для фортепиано и камерного оркестра П.Ахундовой «2 прелюдии и вальс» // VI Международный конгресс музыки и танца, - Турция: - 30-31 октября, - 2020, - с. 114-115.

Dissertasiyanın müdafiəsi _____ 2025-ci il tarixində saat _____ Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.36 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək

Ünvan: AZ1014, Bakı şəhəri, Şəmsi Bədəlbəyli küç., 98.

Dissertasiya ilə Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferatın elektron versiyası Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının rəsmi internet saytında yerləşdirilib.

Avtoreferat _____ 2025-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 17.03.2025

Kağız formatı: 60x84 1/16

Həcm: 40573 işarə

Tiraj: 30